

SAMHÄLLSKUNSKAP

för grundläggande vuxenutbildning

LÄRARHANDLEDNING

MARTIN TURESSON

Innehåll

1. Läroboken i förhållande till kursplanen för samhällskunskap.....	3
2. Allmänt om undervisning i kursen.....	6
3. Konkreta tips: Så här kan du använda läroboken	11
4. Om ordlistorna	22
5. Boken som underlag för övergång till kursen Samhällskunskap 1a1	24
6. För folkhögskolor	26
7. Lästips för invandrare i Sverige.....	27
8. Fördjupad läsning för lärare.....	28
9. Äras den som äras bör	31
Bilaga 1: Alfabetisk lista över alla ord från bokens ordlistor	32

Capensis förlag AB

Falköping

www.capensis.se

e-postadress: info@capensis.se

© 2012 Capensis förlag AB och Martin Turesson

ISBN-13: 978-91-85887-42-2

Första upplagan 2012

Tryck: Falköping

1. Läroboken i förhållande till kursplanen för samhällskunskap

Det som kommenteras här gäller kursplanen för samhällskunskap inom grundläggande vuxenutbildning (GRNSAM2) och mer specifikt dess syftestext (vilken avslutas med sex övergripande mål) och dess centrala innehåll. Utöver kursplanen kommer jag även att hänvisa till Skolverkets *Kommentarmaterial till kursplanen i samhällskunskap* (som ju gäller grundskolans motsvarande kurs; något kommentarmaterial för vuxenutbildningen finns inte när detta skrivs). Jag har för avsikt att förklara varför boken är skriven så som den är skriven, även i de fall där den avviker något från innehållet i kursplanen.

1. Om man jämför kursplanen för grundskolan och kursplanen för den grundläggande vuxenutbildningen i ämnet samhällskunskap och särskilt studerar det centrala innehållet så märker man att grundskolans årskurs 7-9 har fått utgöra huvuddelen av den grundläggande vuxenutbildningens centrala innehåll (endast enstaka bitar från årskurs 4-6 finns med). Man kan tänka sig att Skolverket menar att årskurs 7-9 är det som ligger ”närmast” de vuxenstudera. Samtidigt som man kan förstå det sättet att tänka är valet inte helt välgrundat. Vuxna kan nämligen mycket väl behöva delar av det som tas upp i det centrala innehållet för årskurserna 1-6, *fast ur ett vuxet perspektiv*.
Exempel på det här är ”olika samlevnadsformer” (i Sverige, jämfört med andra länder), ”behovet av lagstiftning i samhället”, ”hur man urskiljer avsändare, budskap och syfte i olika medier” (i ett land med demokrati) eller ”privatekonomi och relationen mellan arbete, inkomst och konsumtion” (alla citat kommer från grundskolans kursplan för årskurs 4-6). Lärobokens omfattning är därför större än kursplanen säger att den behöver vara.
2. Ett av ovanstående områden i punkt 1 förtjänar ett särskilt omnämnande. Det gäller området privatekonomi och privatjuridik. Privatekonomi, och även viss privatjuridik, finns med i kursplanen för samhällskunskap för grundskolans årskurs 1-6. I kursplanen för grundläggande vuxenutbildning saknas de däremot. Privatekonomi och privatjuridik återfinns för den grundläggande vuxenutbildningen istället i kursplanen för hem- och konsumentkunskap (GRNHEM2) där man bl.a. ska ta upp ”olika sätt att bo”, ”reklamens budskap”, ”konsumtionens konsekvenser för vardagsekonomin”, ”lån

och ränta” ”jämslällldhet” samt juridiska frågor om relationer. Jag valde att ha med dessa delar i läroboken ändå, eftersom jag tycker att de är väsentliga delar av det som kursplanen kallar förståelse av den svenska ”samhällsstrukturen” (se punkt 3 nedan). Då fler elever inom grundläggande vuxenutbildning läser samhällskunskap än hem- och konsumentkunskap når dessa viktiga kunskapsområden fler elever med mitt upplägg, även om det i någon bemärkelse är ”fel” att eleverna läser det här innehållet i just den här kursen.

3. Ett begrepp som känns lite ovant i den nya kursplanen är begreppet ”samhällsstrukturen”. I *Kommentarmaterial till kursplanen i samhällskunskap* definierar Skolverket begreppet så här:

”Med samhällsstrukturen menas alla strukturer i samhället ... Strukturerna byggs upp av delar som har olika funktion och inbördes samband. ... Vissa strukturer är mer fasta i sin utformning och regleras av lagstiftning och regelverk. ... Andra är inte lika greppbara...”

”Strukturer” kan inte tolkas som ett nytt sätt att närma sig samhällskunskapens innehåll. Det är bara ett nytt, allmänt ord för sambanden inom samhällskunskapens olika områden – t.ex. sambanden inom området *demokrati*. Läroboken är, precis som andra läroböcker i samhällskunskap, skriven för att beskriva och förklara samhällsstrukturen.

4. Min bok är skriven med tanke på att runt 90 % av kursdeltagarna är invandrare och inte har svenska som modersmål. Mest påtagligt blir kanske anpassningen när man studerar bokens språk och ordlistor (se mer om ordlistorna i kapitel 4, s. 22). Anpassningen kan dock även ses i innehållet.

När Skolverket beskriver vad grundläggande vuxenutbildning ska syssla med heter det att endast de som saknar kunskaper motsvarande grundskolan ska läsa där. Samtidigt visar myndighetens egna undersökningar¹ att kanske så mycket som 60 % av deltagarna på grundläggande nivå har fullständig grundskola från andra länder än Sverige, och att så mycket som hälften av dessa till och med har högskoleutbildning! Man kan fråga sig vad det här beror på. Att vuxenutbildningar ofta har brister i hur de validerar elevers förkunskaper är säkert en förklaring till att fler läser på

¹ Bland annat presenterade på Skolverkets informationskonferenser om kommande förändringar inom grundläggande vuxenutbildning, våren 2012.

grundläggande nivå än vad som skulle behövas. Här behöver många av oss bli bättre. En annan förklaring är säkert hur vuxenutbildningen är organiserad på många orter (många elever läser flera kurser, till exempel samhällskunskap, fast de egentligen bara vill läsa svenska). Arbetslösheten i invandrargruppen hör rimligtvis också till saken. Men låt oss trots dessa förklaringar inte glömma bort en annan viktig sak: *Man kan inte rakt av säga att grundskola från ett land motsvarar svensk grundskola.* Framförallt, menar jag, finns det specifika kunskaper och förhållningssätt om det svenska samhället i den grundläggande vuxenutbildningens kursplan för samhällskunskap som är högst relevanta att ta del av för nästan alla i den stora majoriteten (ca 90 %) av eleverna som är invandrare, oavsett om de är hög- eller lågutbildade. Jag tänker då på kunskaper om samhällets strukturer som underlag för individens deltagande i integrationsprocessen. Integration är, för den här elevkategorin, inte bara ett stoff utan också ett konkret mål². I sitt kommentarmaterial till grundskolans kurs skriver Skolverket att ”[g]lobaliseringen ställer ... stora krav på att vi kan hantera interkulturella relationer på olika nivåer och i dagliga möten med människor och idéer”. Det är klokt skrivet, men citatet får en helt annan innebörd när man byter ut en elevgrupp bestående av barn i samma ålder i grundskolan mot en grupp med 90 % vuxna invandrare av olika åldrar och från olika länder. De vuxna lever dessa kulturmöten på ett helt annat sätt än barnen gör. De har ju blivit vuxna i ett annat samhälle, med allt vad det innebär, vilket är en ”okunskap” som är väsentligen annorlunda än barns ”okunskap”. Detta har jag försökt ta hänsyn till både språkligt och innehållsligt, även om det inte framhålls av Skolverket i kursplanen, helt enkelt för att jag tror att det är det enda sättet för mig att göra samhällskunskap meningsfull för målgruppen.

² Man kan förstås fundera på om det ska vara ett normativt mål för skolan att få alla elever att vilja delta i samhällets integrationsprocess. Jag menar att vi ska försöka få alla att vilja delta i detta i lika hög grad som vi ska få dem att vilja delta i demokratin, och att dessa båda mål i själva verket går hand i hand.

2. Allmänt om undervisning i kursen

Nedanstående tankar kan hjälpa dig planera och organisera kursen på en mer övergripande nivå.

Vuxna invandrare

Att bli *vuxen* är, menar jag, inte bara en individuell utan också en samhällelig process. Det innebär att ta ett visst ansvar i sitt eget liv, bland annat i förhållande till rådande samhällsförhållanden (samhällsstrukturer, om man så vill) i det land/de länder som man blir vuxen i. Det här skapar förväntningar på relationen mellan individen och samhället som kan se radikalt annorlunda ut i olika länder. Vad innebär det att vara vuxen i Sverige? Det måste eleverna fundera på när de läser den här kursen.

Använd gärna ett kontrastivt perspektiv

Det finns en stor vinst i att tvinga eleverna att jämföra med hur saker och ting fungerade i deras hemländer. Det involverar hela människan i tankeprocessen och Sverige blir då inte en ”avgränsad domän” i huvudet utan något som utmanar och förbryllar, stimulerar och provocerar. Det ska vara lite jobbigt. Det är när det tar emot en aning som de riktigt intressanta frågorna börja skymta.

Beskriva samhället eller värdera samhället?

Samhällskunskapsämnet syftar bl.a. till att få eleverna att föreställa sig hur samhället kan bli annorlunda och bättre. Att utveckla en sådan förmåga med barn och tonåringar känns helt naturlig. När man arbetar med vuxna invandrare blir frågan lite mer komplicerad. Vuxna invandrare saknar oftast inte visioner om hur ett annorlunda samhälle kan se ut (ett påtagligt exempel är ju det/de samhällen som de har levt i, men av olika anledningar lämnat för att komma till Sverige). Det som de däremot i regel saknar är den *detaljerade* förståelsen av hur vårt svenska samhälle fungerar. Därför anser jag att det huvudsakliga fokus i den grundläggande samhällskunskapen måste ligga på hur samhället faktiskt ser ut i Sverige. När jag funderade på hur jag skulle skriva den här boken ville inte bara beskriva det som kursplanen kallar ”samhällsstrukturer” i allmänhet, utan också mycket konkret och handgripligt beskriva just de svenska strukturerna. Det är först när eleverna har den förståelsen som de kan gå vidare i de mer komplexa och värderande resonemang som

kursplanen också syftar till och som ska leda vidare till gymnasiebehörighet. För vissa högutbildade elever kommer komplexa resonemang och abstraktioner samtidigt med ”Sverige-kunskaperna”. Dessa elever kan snabbt ”validera” och gå vidare, medan andra elever med lägre utbildning måste utveckla abstraktionsförmågan. Det är då viktigt att uppgifterna för de här eleverna blir mer komplexa allteftersom eleven utvecklas.

10 % svenskar...

Det fåtal svenskar³ (ca 10 % av kursdeltagarna) som läser kursen omfattas inte så mycket av ovanstående resonemang. Att ha dem i samma grupp som en stor majoritet invandrare är förstås en pedagogisk utmaning. De behöver visserligen i regel samma innehåll som utbildningssvaga invandrare också behöver, fast utan det introducerande och kontrastiva perspektivet.

Min erfarenhet av att ha den här elevkategorin är blandad: Ibland fungerar de här eleverna som en sorts ”extralärare” och diskussionspartner som bär på värdefull kunskap om Sverige. Det kan då stärka både den enskilda eleven och gruppens förståelse, men man måste vara försiktig och inte glömma bort den enskilde elevens behov. Ibland blir däremot de svenska eleverna mera isolerade och sluter sig på ett sätt som knappast är positivt för deras lärande. Det är naturligtvis en konsekvens av ”invandrananpassningen”, och då får man försöka hitta en lösning som fungerar, antingen i form av en särlösning för just den individen, eller att tona ner en del av det som jag har beskrivit ovan.

Läroboken är skriven även för att kunna användas av den svenska elevkategorin.

Om individanpassad undervisning och validering

Våra styrdokument, likväl som det sunnda förnuftet, gör gällande att innehållet i kursen måste se olika ut beroende på vilken vuxen elev det handlar om. Vuxnas förkunskaper och erfarenheter av samhällsliv varierar i mycket högre grad än barns. Kursen måste då anpassas *innehållsligt* utifrån den enskilde eleven.

En ytterligare anpassning som måste ske utifrån individen är *tidsaspekten*. Elever behöver olika mycket tid att läsa kursen beroende på förkunskaper och språkförmåga (i synnerhet då de ca 90 % av eleverna som inte har svenska som modersmål). I framtiden kan det dessutom komma att bli möjligt för eleverna att välja i hur högt tempo de vill läsa kursen.

³ Jag använder begreppet ”svenskar” lite slarvigt här i betydelsen: personer som har gått svensk grundskola men som trots det behöver läsa på grundläggande vuxenutbildning. De kan vara ”etniskt svenska”, ha invandrat som barn eller vara barn till invandrare.

Alla dessa individanpassningar kan upplevas av läraren som ett kaotiskt tillstånd. Det måste finnas någon form av stomme och struktur att individanpassa ifrån. Mina råd, utifrån min egen erfarenhet av undervisning i kursen, är följande:

- Nya elever bör mötas med en *diagnos*. Man kan säga att en diagnos är en del av valideringsprocessen. Diagnosen bör testa både kunskapsinnehåll i förhållande till kursplanen och den allmänna språkförmågan (passiv och aktiv) inom samhällskunskapsområdet. Den kan ge dig som lärare en bra bild av vad den nya eleven behöver arbeta med i allmänhet och inom olika områden. Diagnosen kanske också kan ge dig signaler om att det finns avsnitt som eleven redan fullständigt behärskar. På dessa områden kan det finnas anledning att gå vidare med valideringsprocessen.⁴
- Inom avsnittet som du arbetar med måste det finnas flera olika möjligheter för individanpassning. En första ingång är *instuderingsfrågor* till texten, som eleven kan göra i sin egen takt (se ytterligare kommentar om instuderingsfrågor i kapitel 3). Därefter kan avsnittet innehålla fler uppgifter än alla ska göra, ett utbud där du som lärare och den enskilde eleven tillsammans avgör omfattningen.
- Jag vill starkt avråda från en ordning där alla elever läser kursens avsnitt helt på egen hand och helt i egen takt. En sådan tingens ordning är visserligen mest flexibel och individanpassad tidsmässigt. Den är heller inte helt obeprövad (distansundervisning arbetar ibland så). Det slår dock undan benen för den gemensamma diskussionen och det gemenskapande sammanhanget som enligt min bedömning är så viktigt för elevernas progression inom ämnet samhällskunskap. Det slår dessutom orättvist, eftersom en del behöver diskussionen mer än andra och då skulle behöva ”starka” elever i närheten, som dock försvinner i ett helt individuellt upplägg. Det helt individuella lärandet ger därför inte förutsättning för en individanpassning för alla, som jag ser det. Nyckeln till framgång handlar i mitt tycke om hur man kan kombinera individuella studier med att gruppen som helhet ändå jobbar med samma avsnitt/område. Nedan ska jag redogöra för ett sätt som man kan göra det på.

⁴ Jag är fullt medveten om att tillverkningen av en sådan diagnos är en svår uppgift. En annan springande punkt är hur man får tid att gå vidare med validering på enskild nivå. Sådan kartläggning tar naturligtvis också tid.

Individuellt studietempo samtidigt som gruppen arbetar med samma avsnitt!

Jag har erfarenhet av ett sätt att jobba som kombinerar individuella studier med att gruppen som helhet ändå jobbar med samma avsnitt/område. Metoden/konceptet gick ut på att jag tidigt definierade två olika nivåer inom kursen, vi kan kalla dem steg 1 och steg 2.

I det första steget lade jag fokus på grundläggande fakta och grundläggande ordförråd inom samhällskunskap. Innehållsligt låg fokus mest på individen själv och hur individen påverkas av samhällets strukturer. Det första steget passade därmed både elever som inte hade grundläggande kunskaper och förståelse för samhället (och för vilka kursen är en ”rak” kunskapsprogression) och elever som hade det, fast från andra länder och på andra språk än svenska (och som behövde klä sina kunskaper i ett annat språk, plus tillägna sig en del nytt).

Hur lång tid eleven behöver för att läsa steg 1 har jag sedan låtit variera individuellt. I min kursplanering avsätter jag ett visst antal lektionstillfällen för arbete med ett visst avsnitt. Vissa elever låter jag sedan arbeta med steg 1 under hela denna tidsperiod, medan andra (oftast de med högre utbildningsbakgrund) hinner med även steg 2 inom samma avsnitt. Både stegen inom ett visst antal avsnitt ska vara färdiga för att man ska vara färdig med kursen.

I det andra steget lade jag mer fokus på fördjupning inom området och på att eleven utvecklar en större förståelse för hur samhället fungerar som helhet. Kunskaper från det första steget tillämpas och får ett sammanhang.

De elever som läste färdigt steg 1 inom exempelvis avsnittet *arbetsmarknad* vid första tillfället läser då steg 2 på *arbetsmarknad* nästa gång det området är aktuellt, oftast efterföljande termin. I praktiken innebär det här upplägget att man kan läsa kursen på en termin eller två.

Den stora fördelen med det här konceptet är att det är en kompromiss mellan individuellt anpassade studier och sammanhållna avsnitt. Under tiden som alla arbetar med ett avsnitt finns det nämligen gott om tillfällen där gruppen kan göra gemensamma övningar och diskussioner ”över stegnivåerna” som höjer alla elevernas lärande. Du som lärare får möjlighet att hålla ihop avsnittet, förklara och dra paralleller. Den som tidigare läst steg 1 får chansen att repetera genom att vissa saker av det som eleven redan gjort berörs igen i det gemensamma arbetet o.s.v.

Det finns också nackdelar. Helt avgörande är hur länge eleverna tillåts läsa kursen. Konceptet bygger på att det finns möjlighet att läsa kursen mer än en period (t.ex. två terminer). Ett annat problem är att konceptet egentligen bara möjliggör två studietakter och att de elever som ligger lite mitt emellan förlorar tid. Elever som ligger mittemellan i studietakt

och kanske behöver en och en halv studieperiod kan dock hanteras, med lite pedagogisk kreativitet.

Konceptet kan utvecklas så att varje avsnitt innehåller en större bredd av uppgifter, för att rimma mer väl med det inledande valideringsarbetet. För elever som vill läsa snabbare än de förutbestämda spåren medger kan man också tänka sig att låta dem arbeta med ett senare kursavsnitt parallellt på individuell basis. Det kan de sedan ha "tentat av" vilket kortar den totala studietiden.

Läroboken är skriven på ett sätt som ska kunna möjliggöra för dig som lärare att ha olika omfattning av innehållet för olika elever. De sidor som är markerade med *gul bakgrundsfärg* är fördjupningar som mer syftar till att utveckla helhetssyn och överblick medan de vanliga, "vita" sidorna utgör en första grund att stå på. I ovan skisserade koncept med två steg skulle steg 1 inrikta sig mot de vita sidorna och steg 2 mot de gulmarkerade.

Om ämnesdidaktisk forskning

Ämnesdidaktisk litteratur har man som lärare i regel med sig från sin egen lärarutbildning eller från egen fortbildning. Den sätter ofta fingret på intressanta problem i undervisningssituationen, och kommer ibland med konkreta förslag på lösningar. Vi kan ta *Att göra tänkandet synligt* av Sten Arevik och Ove Hartzell (HLS förlag, 2007, ss 214-229) som ett exempel. De båda författarna diskuterar inspirerande bl.a. hur man kan arbeta med fördjupad begreppsförståelse inom avsnittet samhällsekonomi. De vill slå ett slag för nedbantning av stoffet och fokus på de centrala teoretiska begreppen, som måste få genklang i elevernas begreppsutveckling. Problemet är bara att den begreppsbildningsprocess som de förordar är *generell* enbart när man talar om barn/tonåringar. För vuxna elever kan vissa elever vara betjänt av den, medan andra förmodligen skulle känna sig närmast förnärmade av ett sådant upplägg. Metoden kan alltså inte appliceras generellt på den grundläggande vuxenutbildningens grupper. Det är då knappast heller realistiskt att göra så mycket arbete som Arevik och Hartzell uppmanar för enbart en del av en undervisningsgrupp. Samma sak gäller säkert tyvärr en stor majoritet av de råd som ges av den ämnesdidaktiska litteraturen i våra bokhyllor. Att vara vuxenpedagog är att känna hur mycket som skulle kunna göras, men som samtidigt är omöjligt på grund av att eleverna är så olika.

Som så ofta landar ansvaret på den enskilde eleven, vilket på ett sätt är rimligt: Om man vill studera som vuxen bör man väl också ha en tanke om hur man lär sig? Som lärare är din uppgift att hjälpa individen lära sig, vilket naturligtvis också kan innebära att konfrontera eleven kring dess studieteknik!

3. Konkreta tips: Så här kan du använda läroboken

Allmänt om instuderingsfrågor

Jag har valt att *inte* tillverka instuderingsfrågor till läroboken. De bästa instuderingsfrågorna är nämligen de som en lärare själv formulerar. Det ger dig som lärare möjlighet att lägga fokus på det som du tycker är viktigt i texten.

Allmänt är min erfarenhet av instuderingsfrågor att det fungerar bra och är viktigt att ha som ingång i ett område. De är också viktiga som individanpassningsverktyg. Några saker bör dock problematiseras.

För det första: Läroboken är inte skriven som en ordlista, utan måste läsas som en resonerande text. Om dina instuderingsfrågor söker definitionen eller innebörden av begrepp (till exempel ”privatiseringar” på sidan 38) så kommer en viss andel elever skriva av texten i boken (på grund av bristande studieteknik/förståelse, men även på grund av att de tycker att deras eget språk är otillfredställande). Svaren kommer då att bli mycket märkliga och oprecisa. Här gäller dels att föra en diskussion med eleverna om hur man svarar på instuderingsfrågor, dels att tänka på hur man formulerar sina frågor.

För det andra: Genomgång av instuderingsfrågorna muntligt är ofta att föredra gentemot utdelning av ett tryckt facit, eftersom den muntliga genomgången fokuserar på innehållet medan vissa elever lätt fastnar på vissa formuleringar i de tryckta svaren. Kombinationen muntligt och skriftligt kan vara bra.

För det tredje: Det är inget som hindrar att du kan införa olika nivåer på instuderingsfrågorna. Svårare uppgifter eller valfria uppgifter kan markeras.

För det fjärde: Individuellt arbetssätt med instuderingsuppgifter och genomgångar fungerar ofta bra, och eleverna har ofta hög arbetsmoral, men det kan lätt bli lite ”tråkigt” och mekaniskt. Det får inte bli det enda som hinns med i kursen. Variation är också viktigt, särskilt för de elever som läser kursen under en längre tid.

Allmänt om gruppdiskussioner

Min erfarenhet säger att det ibland kan vara svårt att få igång en konstruktiv diskussion i större eller mindre grupper av vuxna som studerar samhällskunskap på grundläggande nivå. Många elever saknar vanan från sin egen skolgång att diskutera frågor med andra elever eller med sin lärare. Eftersom diskussion är en så viktig del av samhällskunskapsämnet kan det dock vara värdefullt att försöka arbeta bort ovanan. Man får se det som en ”inskolnings-

process” som kan ta tid (för vissa individer mycket lång tid). Det kan ibland också behövas en diskussion om värdet av diskussion tillsammans med gruppen eller enskilda elever. Att fundera kring grupp sammansättningen är naturligtvis också viktigt, precis som i alla andra skolformer.

Allmänt om genomgångar

Elevernas förståelse av många sidor och avsnitt i boken ökar säkert om läraren förklarar ”på tavlan”. Rent allmänt kan man säga att det är viktigt när det gäller figurer och tabeller (t.ex. sidorna 34, 43, 45, 46, 52, 119) och när det gäller begrepp och samband på hög abstraktionsnivå (t.ex. sidorna 41, 43, 49-51, 63, 66, 68, 70, 122, 126).

Tips till avsnittet *Demokrati*

- På sidan www.ohchr.org finns FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna på elevernas hemspråk, vilket underlättar diskussion på området. Ett sätt att kontrollera förståelsen av deklarationen är att plocka fram ett antal exempel (helst riktiga händelser) och be eleverna avgöra/diskutera vilka artiklar de bryter mot.
- Göran Hemberg beskriver i sin bok *Demokratiska utmaningar* (Ordfront och Demokratiakademin, 2008) ett antal övningar (sidan 125ff) som man kan göra i grupp för att iscensätta demokrati i praktiken, exempelvis ”Heta stolen”, ”Fyra hörn” och ”Linjen”. De kan tjäna som en konkret tillämpning av lärobokstexten och ett avbräck från det teoretiska.
- Den svenska historiken (sidan 8) förtjänar en genomgång. Dra gärna paralleller, tillsammans med eleverna, till de demokratiska genombrott (?) som nu sker runtom i världen eller har skett tidigare.
- Låt eleverna studera Transparency Internationals senaste korruptionsstatistik, där de kan jämföra olika länder (exempelvis Sverige och andra länder).
- Eleverna har oftast väldigt liten erfarenhet av föreningsliv. Ta gärna in föreningsaktiva människor i undervisningen som kan beskriva vad de gör och varför.
- Ett sätt att avsluta avsnittet kan vara att be eleverna knyta samman innehållet med aktuella händelser: t.ex. brott mot mänskliga rättigheter, demokratiska genombrott i andra delar av världen, korruptionsskandaler eller länder där utvecklingen har fastnat mellan demokrati och diktatur.

Tips till avsnittet *Integration*

- Texten om "Migration" (sidan 81) kan med fördel läsas tillsammans med kapitlet *Integration*. Den tjänar i någon mån som bakgrund.
- Avsnittet är fullt av punkter som tjänar på att lyftas upp till diskussion eftersom eleverna ofta har egna tankar om och erfarenheter av dem. Låt eleverna få sätta ord på sina åsikter, relatera till sig själva och varandra och problematisera. Kanske i mindre grupper, kanske i skriftlig form.
- Vad är det att vara integrerad på en viss plats i Sverige? Man kan göra en lista och låta eleverna diskutera/bearbeta den. Förslag på punkter som kan vara med: *Att ha arbete, att ha mer än en svensk vän som man umgås med, att ha grannar som talar svenska som modersmål, att titta på svenska nyheter flera gånger i veckan, att följa svenska lagar, att tycka att svenska lagar är "bra", att läsa lokaltidningen, att sätta in en barnbild i lokaltidningen, att vara engagerad i en förening där man talar svenska, att ha varit i någon mindre by eller samhälle utanför orten där man bor ...*
- Det finns djupt existentiella dimensioner av integrationsfrågan. Om du har elever som är lagda åt sådana funderingar så kan det berika dem att diskutera på det planet. Exempel på sådana frågor: *Hur mycket kan en människa med självrespekt ge upp av sitt gamla jag? Vilket syfte fyller det, varför gör vissa det, varför gör vissa inte det? Hur mycket av det gamla jaget finns kvar när även hemlandet, som man lämnade, förändras?* Listan på frågor kan göras lång. Några av lästipsen i kapitel 7 kan säkert vara stimulerande läsning.
- Om du känner någon invandrad person som du tycker är väl integrerad och som har tankar kring det, varför inte be den personen komma till skolan och berätta om sin integrationsprocess?
- Integration är inte en ensidig process. Om du kan involvera någon annan grupp på skolan (med fler "svenskar") för en tvärgruppsdiskussion så kan det säkert ge positiva effekter. Från min egen arbetsplats finns bl.a. exempel på sådana möten mellan SFI och Omvårdnadsprogrammet. Varför inte mellan Gruv och en annan grupp på skolan?
- Som avslutning på avsnittet har jag i flera år använt mig av en reflektionsuppgift där jag presenterat påhittade personer med olika "problem" med sin integration, och bett eleverna skriva ner sina råd till den här personen. Det har fungerat mycket bra och eleverna, även de svagare, har skrivit ingående svar. Ett exempel på hur du kan formulera en påhittad person:
"Abdi är en rättrogen muslim som bor i Sverige sedan fem år, efter flykt från ett

inbördeskrig. I hans hemland ber nästa alla fem gånger om dagen. Nu har Abdi fått arbete i en fabrik. Han vill fortsätta att be, men chefen på hans arbetsplats säger att han inte får göra det på arbetstid eftersom det inte fungerar med hans arbetsuppgifter.

Diskutera Abdis fall. Hur bör han göra? Använd begrepp som integration, tolerans, kompromiss och/eller diskriminering.”

- Avsnittet är skrivet på ett sätt att jag tror att det kan säga väldigt olika saker till olika personer beroende på vilket stadium de är i sin egen integrationsprocess. Det gäller att vara medveten om det.

Tips till avsnittet *Kommuner och landsting*

- Komplettera boken med material från just er hemkommun: förutom hemsidor brukar det finnas informationsfoldrar av olika slag. Kartor och lokalgeografi kan vävas in i undervisningen.
- Involvera lokalpolitiken. Diskutera någon lokal politisk fråga, kanske genom lokalpressen. Be kommunpolitiker komma och berätta, eller gör studiebesök i kommunhuset.
- Låt eleverna själva organisera studiebesök på kommunala serviceinrättningar som de inte redan är väl förtrogna med (uppräknade i läroboken sidan 32-33; eventuellt kan även landstinget, sidan 31, vara aktuellt). Grupper kan sedan redovisa för varandra. Hjälpt eleverna med bakomliggande regelverk; den grupp som exempelvis besöker en förskola bör exempelvis känna till förskolans läroplan före de går dit.
- Om du testat avsnittet med prov, ta då med både faktafrågor och mer reflekterande frågor. Några exempel på mer reflekterande frågor:
 - * Skissera en påhittad kommun som bryter mot lagen, låt eleven bedöma vilka regler kommunen bryter mot och reflektera kring hur det skulle vara att bo i den kommunen.
 - * Låt eleven fundera kring vilka problem hemkommunen brottas med och hur det ser ut där om tio år och *varför*.

Tips till avsnittet *Riksdag och regering*

- Avsnittet kan samläsas både med *Demokrati* och med *Politiska partier*.
- Införandet av systemet med Vårdval (val av vårdcentral) fungerar som ett återkommande exempel i kapitlet. Lyft gärna fram det och ha det som en röd tråd. Exemplet är valt för att också kunna tydliggöra ideologisk färg, och för att det ligger nära elevernas vardag (alla måste välja, även ett passivt val är ett val).

- Det finns mycket material (även lättläst) som kan beställas från Riksdagen, Regeringen, Valmyndigheten m fl för att komplettera läroboken. Även film-material. Hemsidorna för ovannämnda institutioner rekommenderas.
- Ibland är det möjligt att kombinera studiet av Riksdag och regering med direktsänd riksdagsdebatt. Titta då på den i realtid med eleverna samtidigt som du för anteckningar på tavlan, essensen av vad partierna säger. Diskutera.
- Sveriges (och EU:s) statskick kan jämföras med Storbritanniens, USA:s och Kinas, vilka beskrivs på sidan 82 i läroboken.
- Ett exempel på en svår uppgift: Beställ hem Riksdagens lättlästa sammanfattning av lagar som stiftats under ett år och låt eleverna försöka gå baklänges genom lagstiftningsprocessen med hjälp av sin kunskap om lagstiftningsprocessen och politiska partiers åsikter. Fokusera på lagar som berör eleverna i deras vardag.

Tips till avsnittet *Politiska partier och ideologier*

- När du planerar hur du ska lägga upp det här avsnittet är det lämpligt att läsa igenom *Politisk information i skolan* som Skolverket gav ut år 2010.
- Ett sätt att närma sig de politiska partierna är att se dem som föreningar. Eleverna har oftast väldigt liten erfarenhet av föreningsliv. Föreningsaktiva människor kan beskriva vad de gör och varför.
- Ett besök i kommunhuset kan vara lämpligt, kanske i kombination med att eleverna läser om *Kommuner och landsting*. Med lite tur kan de flesta partier finnas där och informera om sin politik.
- Ett naturligt sätt att jobba med partierna är att eleverna får fördjupa sig kring ett eller flera partier. Att berätta om ett eller flera partier *i sig* är en enklare uppgift som på sin höjd kan tjäna som bakgrund ("steg 1" ovan). Att jämföra två partier med varandra eller att ta in olika perspektiv på ett parti är en mer kvalificerad uppgift som kan utgöra underlag för kunskapskriterierna, t.ex. "Eleven kan undersöka samhällsfrågor ur olika perspektiv".
- En svår uppgift: Be eleverna analysera ett eller flera valda partier (eller förslag) med ideologier som utgångspunkt.
- En annan svår uppgift: Be eleverna fundera på om bilden som ett parti vill ge stämmer överens med bilden av partiet som väljarna har (sidan 52).

- Fördjupningen kan leda till en skriftlig och/eller muntlig presentation. Presentation inför andra elever kan ibland leda till intressanta följdresemang, även om det är en vanesak, som eleverna ofta behöver mycket träning för att läsa sig.
- Partiernas hemsidor är naturliga utgångspunkter för insamling av material; där finns ofta ”lättläst” information och på vissa hemsidor ges information på flera vanliga hemspråk. Under valår finns det ofta mer eller mindre omfattande valmanifest att ta del av via hemsidorna. Under valen 2006 och 2010 publicerade tidningen *8 Sidor* (www.8sidor.se) en lättläst sammanställning av alla partiernas viktigaste valfrågor.
- Det har blivit allt vanligare att olika medieföretag publicerar ”Vilket parti passar dig”-tester inför val. Ett exempel var *Sveriges radios* ”Valkompassen” 2010, som (juni 2012) fortfarande kan göras via www.sverigesradio.se. Värdet av dessa tester är väl diskutabelt, men det kan vara både roligt, intressant och stimulerande för eleverna att jobba med dem. Glöm inte att testerna innehåller massor av ord och bakgrundsfakta som eleverna inte känner till och behöver hjälp med.

Tips till avsnittet *Europeiska unionen*

- EU-upplysningens hemsida är den naturliga platsen för både lärare och elever, för inhämtning av information. Information finns på ett stort antal språk.
- Kunskapsområdet EU ”fördes in” tydligare i gymnasiets kursplaner några år före de nuvarande ämnesplanerna för Gy11/Vux12 antogs. I samband med det gjordes satsningar på fortbildning (kurser, utbildningsmaterial med mera) för lärare. Från denna tid härrör också EU-upplysningens *Lärarhandledning – Din guide till EU-undervisning* (2008). Lärarhandledningen innehåller uppgifter avsedda för gymnasienivå, men vissa av A-uppgifterna (”syftar till att eleverna ska lära sig grundläggande kunskaper”) kan säkert även användas även på grundläggande nivå.
- Inför EU-parlamentsvalet år 2004 gav Myndigheten för skolutveckling ut en serie rollspel. Ett av dem, *Ny i Unionsparlamentet* är relativt lättskrivet och skulle kunna användas på grundläggande nivå. Om inte eleverna vill/kan spela rollspel så kan man kanske ändå använda materialet för att öka förståelsen för del del av EU-processen som finns i parlamentet.

Tips till avsnittet *Världen och FN*

- Kapitlet är skrivet för att ge underlag om vilka tillgångar och utmaningar som finns i olika delar av världen. Några generella slutsatser kan knappast dras på grundläggande

nivå. Däremot kan texten användas som en ”inflygning” för närstudium av ett visst land. Intresset för det här kommer dock sannolikt vara ganska litet hos eleverna, om det inte är hemlandet eller ett land i samma region. Som lärare måste du förhålla dig till huruvida du finner det pedagogiskt lämpligt.

- Texten om ”Migration” (sidan 81) kan med fördel läsas tillsammans med kapitlet *Integration*.
- Texten om ”Några politiska system i världen” (sidan 82) kan med fördel läsas tillsammans med studiet av *Riksdag och regering* och/eller *Europeiska unionen*.
- *Landguiden* är en hemsida/databas som skapats av Utrikespolitiska Institutet och som många skolor prenumererar på. Där finns mycket värdefull information och statistik, oavsett hur du väljer att lägga upp din undervisning.

Tips till avsnittet *Privatekonomi*

- Kapitlet är detaljerat för att det inte ska bli trivialt. Eleverna känner till många av de mest uppenbara och direkta regler och fenomen som finns i kapitlet, däremot kanske inte lite ovanligare fenomen som ”hyresgästföreningen” (sidan 84), ”bostadsrätt” (sidan 87), ”konsumentköplagen” (sidan 89), ”inkassoföretag” (sidan 91) eller ”socialförsäkringarna” (sidan 92). Det är också viktigt att de lär sig den korrekta svenska nomenklaturen. Ord som ”hyresvärd”, ”uppsägningstid”, ”avbetalning”, ”reklamation”, ”försäkringspremie” vet nästan alla elever vad det är, men inte nödvändigtvis att det heter så på svenska. Instuderingsfrågor och genomgångar brukar vara bra sätt att lära in det här på.
- Finansinspektionen och Kronofogdemyndigheten har gjort en snygg och lättanvänd sida om privatekonomi för invandrare, med det för grundläggande vuxenutbildning lite olyckliga namnet www.sfiekonomi.se. Där får en hel del av områdena från kapitlet om privatekonomi ett annat sammanhang genom att filmerna (med enkelt språk och textfunktion) följer samma familj. Eleverna kan testa sin förståelse. Sidan kan användas som inledning till området och/eller komplement.
- Man kan läsa aktuella artiklar och diskutera. Konsumentjournalistik kan användas, t.ex. Sveriges Radios *Plånboken*, Sveriges Televisions *Plus* eller tidskriften *Råd och rön*. Hyresgästföreningen ger sina medlemmar *Hem och hyra*, där aktuella fall av typen ”Min granne spelar hårdrock till klockan 04.00 – vad ska jag göra?” ges svar av experter och jurister.

- Man kan testa kunskaperna praktiskt, genom att låta eleverna läsa äkta (eller påhittade) exempel på hyreskontrakt, försäkringsbrev, garantisedlar eller inkassobrev och ställa frågor. Ett annat sätt att testa kunskaperna praktiskt är ”rätt och fel” – dvs. övningar där eleverna får ta ställning till två alternativ och välja det som är korrekt och motivera varför. Tidskriften *Hem och hyra* samt Olle Vejde m.fl:s *Minilagbok för nya svenskar* kan ge idéer om sådana uppgifter. Den för gymnasiets kurs i rättskunskap skrivna boken *Juridiska problem* (14: e upplagan kom år 2009, Liber läromedel) kan också innehålla uppslag, men kan inte användas rakt av.
- Ett annat sätt att testa elevernas språkfärdighet på området är att be dem fylla i privatekonomiska ord som saknas i lättlästa texter. En lärobokslignande text är enklast för eleverna. Lite mer utmanande blir det om man letar fram artiklar som diskuterar aktuella frågor om privatekonomi och som inte på samma sätt beskriver faktaområdet. Ett exempel, ur *Helsingborgs dagblad* 2010-02-12, bearbetad till lättläst svenska, där eleverna ska sätta in rätt ord vid nr (1) och (2):
 ”Landskrona kommun skiljer sig från det svenska genomsnittet. Här bor nästan 50 % av befolkningen i hyresrätt, 45 % i villa och enbart 5 % i (1). Av dem som bor i hyresrätt har nästan en tredjedel (2) från Försäkringskassan.”
 (Bakom nr 1 döljer sig ordet ”bostadsrätt” och bakom nr 2 ordet ”bostadsbidrag”).

Tips till avsnittet *Samhällsekonomi*

- Min erfarenhet säger mig att avsnittet kräver mycket genomgång och nötning för att fastna. ”Mängdträning” kan vara ett sätt att närma sig avsnittet. Med detta menar jag att man mekaniserar vissa delar, bl.a. det ”matematiska innehållet”, t.ex. enkla BNP- och inflationsberäkningar.
- Att konstruera uppgifter som tvingar eleverna att använda kunskapen aktivt/praktiskt och inte bara reproducera sambanden i teorin är, som alltid, nyttigt.
- Muhammad Yunus’ livsgärning kan tjäna som ett praktiskt och konkret sätt att gå in i arbetet med det ekonomiska kretsloppet i allmänhet, och bankernas roll i synnerhet. Yunus’ tanke finns presenterad i en kort film från 2006 som har gått att få tag på via AV-Media. Dagens bankkriser och finansbubblor är däremot svårare att förenkla och begripliggöra på grundläggande nivå.

Tips till avsnittet *Arbetslivet*

- Flera saker i kapitlet tjänar på att du går igenom, t.ex. ”det oskrivna kontraktet” (sidan 105, jämför den politiska diskussionen om ”arbetslinjen” och för de mer fördjupande eleverna även sidan 118), fackets roll i Sverige och kollektivavtal (sidorna 110-111 samt a-kassans fundamenta (sidan 115). Eleverna har förmodligen också en hel del frågor. Min erfarenhet är att många av eleverna som kommer från andra länder är mycket noggranna med detaljer och paragrafer när det gäller regelverk, så var beredd på mycket konkreta frågor av typen ”Vad händer efter de 300 dagarna har tagit slut?”
- Det kan kanske finnas ett värde i att låta eleverna ta del av ett kollektivavtal, även om både språk och struktur är mycket svårt att förstå. I lärarhandledningen till gymnasieläromedlet *Reflex* (Almgren, Højelid & Nilsson; Gleerups) fanns ett exempel på hur man kan jobba med ett kollektivavtal. Det kan tjäna som inspiration.
- Även om det är svårt för andraspråkselever att uppfatta nyanser och värden i ordval och perspektiv så kan man säkert också ha nytta av att ge exempel på hur olika arbetsmarknadens parter beskriver samhället. Svenskt Näringsliv producerar mycket material för skolan. På senare år har vänster-tankesmedjan Arena ”tagit upp kampen” och börjat ge ut skolmaterial. Beskrivningarna kan jämföras med varandra.
- Kapitlet innehåller många regler som bara kan förstås på ett sätt. De kan både tränas och testas med konkreta frågor (skriftlig eller varför inte muntligt?) av typen: ”Fatima är mamma-ledig. Maj-Lis blir anställd för att göra Fatimas arbete medan Fatima är borta. Vad kallas Maj-Lis’ anställningsform?” eller ”Handels och Arbetsgivarna avbröt igår sina förhandlingar om nytt kollektivavtal – vad händer nu?” eller ”Hamid (21 år) och hans pappa bråkar om vad sonen ska göra nu när han är arbetslös. Hamid tycker att det är meningslöst att gå till Arbetsförmedlingen eftersom han inte varit medlem i någon a-kassa, medan pappan tycker att han borde gå till Arbetsförmedlingen. Vem har rätt och varför?”
- Vissa områden i avsnittet är mer föremål för fördjupad reflektion av något slag. Det gäller inte minst exemplet på sidan 105, men även frågan om svart arbete, LAS’ konstruktion, arbetslöshetens fördelning inom olika grupper (kopplingar kan göras till sidorna 96 och 21) samt även sidan 118 om arbetsmoral. Artiklar som ligger nära ämnena kan stimulera fördjupad reflektion, gärna i skriftlig form.

Tips till avsnittet *Massmedia*

- Avsnittet är fullt av tekniska termer, så det kan vara nyttigt att ägna viss tid åt gå igenom och arbeta tillsammans med massmedievokabulär.
- Nyhetsurval tränas lämpligast i praktiken. Be eleverna läsa/se/höra nyheter – de ska sedan kunna återberätta vad nyheten handlade om och analysera med hjälp av de fyra punkterna varför just denna nyhet ”kom med”.
- Låt gärna eleverna göra en sånganalys av medie- och samhällskritiken i hela Euskefeurat-sången ”Perellin Humppa” som hänvisas till på sidan 125. Den finns att ta del av på skivan *Aldrig för sent att ge opp* (2010) som kan köpas bl.a. via www.hadebra.nu. Musik kan vara ett trevligt och annorlunda inslag i undervisningen.
- Skillnaden mellan journalistiskt material (artiklar) och opinionsmaterial (ledare, debattartiklar) måste i regel tränas praktiskt. Koppla gärna till ett politiskt stoff som eleverna känner till. I boken är kopplingen till vård, vilket knyter an något till exemplet i *Riksdag och regering*.
- Källkritik tränas också lämpligen i praktiken. Man kan ”gå före” och göra en tolkning tillsammans med eleverna på storbild. Ett tips är att ta en aktuell händelse i en känslig konflikt, beskriv hur den skildras i svenska massmedia och i olika massmedier som står på olika sidor i konflikten. Fundera tillsammans med eleverna på vilka punkter skildringarna är olika (antal döda, ordval etc.) och återkoppla till källkritikens tre frågor. I läroboken *Forum 123* (Brolin & Nohagen; Sanoma förlag) finns ett intressant exempel från en händelse i Palestina augusti 1929 som tjänar ungefär samma syfte.
- Svår uppgift: Be eleverna jämföra hur ett ämne som de behärskar väl skildras i ett uppslagsverk respektive Wikipedia. Bäst resultat får du nog oftast om eleverna får göra det på sitt hemspråk, men det blir svårt för dig att se om de förstår skillnaderna.
- Public Service behöver eleverna lära sig förstå, både till uppdrag och innehåll. Man kan låta eleverna reflektera kring kanalernas uppdrag gentemot en aktuell tablå. Jämförelser med reklam-kanaler ökar i regel förståelsen.
- Mediabilder kan kopplas både till diskussionen om nyhetsurval (sidan 124-125) och andra delar av boken.

Tips till avsnittet *Lag och rätt*

- Vissa viktiga områden i det här kapitlet *kan* vara känsliga och leda till mycket diskussion, exempelvis frågan om lagar kontra moral, sharia-lagar, svensk familjelagstiftning och synen på straff. Det här är frågor som måste få stötas och blötas i diskussioner och elever med ”annorlunda” uppfattningar lär inte ändra sin inställning mer för att vi som lärare låter bli att diskutera dem.
- Sidorna 138-139 är specialskrivna som fyra delar av ett mycket speciellt ”semantiskt fält”. Jobba med orden, som inte hör till vardagsspråket.
- Olle Vejde (m.fl.) har i sin *Minilagbok för nya svenskar* (Olle Vejde förlag) beaktat en hel del av de frågor av privatjuridisk karaktär som en invandrare kan ställa sig. Ha gärna boken som ett stöd för dig själv och dina elever.

Tips till *Omslaget och Baksidan*

- Diskutera tolkningarna i baksidestexten.
- Diskutera omslagsbilden. Vad vill den säga? Aspekter som kan vägas in är fred och säkerhet; trafikregler (båtvett, simkunnighet); svensk sommar (semesterns roll i Sverige) och natur (synen på naturen, Allemansrätten); familj; kvinnoyn och säkert mycket annat.

4. Ordlistorna

Urval av ord till ordlistorna

Det språk som förekommer i samhällskunskapsundervisningen på grundläggande vuxenutbildning (med ca 90 % invandrare) ska inte vara onödigt svårt. Ämnet ska kännas vuxet samtidigt som språket inte ska ställa sig i vägen för den stora grupp elever som inte har svenska som modersmål. Den tanken har jag haft när jag skrev texten till den här boken, och det är där ordlistorna kommer in i bilden. Det ämnesspecifika språket (begrepp och samband på grundläggande nivå i samhällskunskap) förklaras förstås i *löptexten*; det är ju själva bokens syfte. För att kunna göra det behöver man som författare även andra ord och uttryck. En del av dessa ord och uttryck är mindre vanliga i vardagsspråket och/eller har en specifik betydelse inom just "samhällskunskaps-domänen". Sådana ord kan vålla problem för elever med svenska som andraspråk (det påpekas exempelvis i Skolverkets rapport *Greppa språket* sidorna 43-49). Därför har ord av just dessa typer hamnat i en ordlista, längst ner på varje sida.

Ovanstående Skolverksrapport nämner också (s. 12f) att övergripande forskning funnit att flerspråkiga elevers lärande bl.a. gynnas av att du som lärare betonar läsande och skrivande, är medveten om språket i ditt eget ämne och fokuserar på en medveten utveckling av ordförrådet. Ämneslärare på grundläggande vuxenutbildning är alltså i allra högsta grad också assisterande andraspråklärare. Med ordlistorna vill jag hjälpa er i arbetet.

Bilaga till Lärarhandledningen

För att inte få för många ordlisteord på varje sida beslöt jag och min redaktör tidigt att ett ord bara får förekomma en gång på ordlisteplats. Denna princip är dock inte pedagogiskt självklar. Ett ord som "tätort" förekommer på två ställen i boken och det är inte alls säkert att eleverna minns att ordet har definierats tidigare när det dyker upp en andra gång.

Av det skälet har vi även gjort en alfabetisk ordlista över alla ordlisteorden i boken och bifogat som en bilaga till Lärarhandledningen (se s. 32), där det även framgår på vilken sida ordet definieras och på vilka sidor ordet förekommer i den definierade betydelsen.

Hör av er!

Vi är naturligtvis nyfikna på vilket av dessa båda verktyg som ni lärare och elever kommer att tycka bäst om. Är sidornas små ordlistor behjälpliga eller överflödiga? Använder ni den alfabetiska ordlistan i bilagan? Hör av er med respons! Det vore också intressant för oss att få

veta om det är rätt ord som vi har givit en plats i ordlistorna. Vilka ord har vi missat som borde ha stått med? Finns det ordlisteord som eleverna upplever som överflödiga? Kan ordlistan utformas på något annat sätt?

Ytterligare hjälpmedel för elever med svenska som andraspråk

Att det finns ordlistor i boken förtar naturligtvis inte att eleven också under eget ansvar bör arbeta med ordbok/dator som översätter från svenska till modersmålet. Se därför till att ha ett brett utbud av ordböcker och/eller tillgång till datorprogram.

Ett annat hjälpmedel som jag vill ge er är följande: Hans Luthman har skrivit ett svenskt ordkunskaps-häfte för andraspråkselever, *Gissa begreppet* (Studentlitteratur), där elever kan träna sitt SO-ordförråd. Detta häfte kan du använda på många olika sätt som ett komplement till din vanliga undervisning:

- Som ett stödmaterial till de elever som främst behöver bygga upp sitt ord- och begreppsförråd.
- Som ett valfritt sidomaterial som eleverna själva väljer hur de vill arbeta med.
- Som en återkommande läxa i stil med ”veckans ord”.
- Kanske kan du och svenskläraren komma överens om en timme då och då när du är med på svensklektionen och kör specifika samhällsbegrepp ur *Gissa begreppet*?

Undervisning på modersmålet

På grundläggande vuxenutbildning finns en möjlighet (det är inte ett krav) att bedriva undervisning på elevernas modersmål. Det skulle påminna om den samhällsintroduktion (60h) som nyanlända numera ska få på modersmål. En del kanske förordar modersmålsbaserad undervisning även på grundläggande vuxenutbildning eftersom det skulle skynda på elevernas kunskapsutveckling inom ämnena. Jag ser det å andra sidan så att de (huvudsakligen invandrare) som läser på grundläggande nivå behöver läsa så mycket svenska som de bara kan. Med tanke på att samhällskunskap för den här gruppen i huvudsak handlar om de svenska samhällsförhållandena tycker jag definitivt att denna begreppsbyggnad ska ske på svenska.

5. Boken som underlag för övergång till Samhällskunskap 1a2

Med tanke på att vuxenutbildningen har lagstiftarnas och Skolverkets uppdrag att validera elevers förkunskaper finns det ett behov av att underlätta detta arbete även i *övergången* mellan olika kurser.

Efter att ha studerat ämnesplanen för samhällskunskap på gymnasieskolan och innehållet i några nyutkomna läroböcker för kursen *Samhällskunskap 1a1* gör jag bedömningen att det är möjligt att använda läroboken för grundläggande samhällskunskap tillsammans med ytterligare material och studieanvisningar, för att i anslutning till avslutad grundläggande kurs också göra en *prövning* av gymnasiekursen Samhällskunskap 1a1. Med godkänt betyg från denna kan eleven gå vidare till kursen *Samhällskunskap 1a2*.

Min bedömning att det här är möjligt ligger även i linje med vad Skolverket skriver i sitt material *Kommentarer till gymnasieskolans ämnesplan i samhällskunskap*, nämligen att innehållet i grundskolans kursplan och gymnasieskolans ämnesplan är lika och att skillnaden främst består i ”med vilken komplexitet innehållet behandlas.” Det viktiga är alltså att i gymnasiekursen, där så behövs, öka komplexiteten jämfört med läroboken.

Nedanstående lista är min bedömning av vad man behöver komplettera läroboken med för att möta det centrala innehållet i kursen *Samhällskunskap 1a1* (kursens mål och betygsgränser är upp till den enskilde läraren att utforma prövningen mot).

Centralt innehåll för kursen Samhällskunskap 1a1	Läroboken <i>Samhällskunskap för grundläggande vuxenutbildning</i>
Demokratiska och politiska system på lokal och nationell nivå samt inom EU.	<i>Boken täcker det som behövs.</i>
Internationella och nordiska samarbeten.	<i>Norden täcks väl av boken, internationella samarbeten kan behöva utvecklas lite mer.</i>
Medborgarnas möjlighet att påverka beslut på olika nivåer.	<i>Uppmana elever att jämföra kapitlen.</i>
Maktfördelning i olika system och på olika nivåer.	<i>Boken täcker det som behövs.</i>
Demokratimodeller.	<i>Boken täcker det som behövs.</i>
Den digitala teknikens möjligheter för demokrati.	<i>Finns, men komplettera med aktuella fall.</i>
Mediers innehåll och nyhetsvärdering kopplat till frågor om demokrati och politik.	<i>Boken täcker det som behövs.</i>
Mänskliga rättigheter i förhållande till stat och individ.	<i>Komplettera, exempelvis med de 30 artiklarna och beskrivande material.</i>

Hur mänskliga rättigheter kan utkrävas individuellt och kollektivt.	<i>Komplettera med beskrivande material.</i>
Arbetsmarknad, arbetsrätt, arbetsmiljö. Arbetsmarknadens parter (roll och betydelse för samhällsutvecklingen). Arbetsmarknaden, arbetsvillkor.	<i>Boken täcker det som behövs.</i>
Grupper och individers identitet. Mänskliga grupper och kategorier, gemenskap och utanförskap.	<i>Komplettera med generella resonemang och fler kategorier än "bara invandrare". Kan med fördel kopplas till kapitlet om Integration, och en del andra stycken i boken.</i>
Hushållets inkomster och utgifter, tillgångar och skulder.	<i>Boken täcker det som behövs.</i>
Konsumenträtt, konsumtion i förhållande till behov och resurser.	<i>Boken täcker det som behövs.</i>
Hur privatekonomi påverkas av samhällsekonomiska förändringar.	<i>Knyt samman kapitlen privatekonomi och samhällsekonomi.</i>
Källkritik	<i>Boken täcker det som behövs.</i>

6. För folkhögskolor

Jag har ingen erfarenhet av att undervisa på folkhögskola. Det är dock min förhoppning att boken helt eller delvis kan användas i kurser som motsvarar grundskolenivå inom folkhögskolan, och i samhällsorienterande kurser som riktar sig till invandrare. Jag hoppas vidare att ni som undervisar sådana kurser med hjälp av läroboken vill höra av er och berätta på vilket sätt ni har använt den.

7. Lästips för invandrare i Sverige

Det finns en hel del matnyttigt som är skrivet om, för och ibland av människor som är födda i ett annat land än Sverige, inklusive deras barn som har vuxit upp i Sverige. Här är ett urval av några böcker som bör vara möjliga att få tag på via ett vanligt stadsbibliotek. Därmed inte sagt att de alla är lättlästa. Sådana titlar har jag markerat med en asterisk (*).

Alakoski, Susanna. 2006. *Svinalängorna*. Roman. Albert Bonniers förlag.

(Alakoski är född i Finland och uppvuxen i Ystad. Hon har arbetat som socionom och deltar ofta i den offentliga debatten med utgångspunkt från vänster.)

Bakhtiari, Marjaneh. 2005. *Kalla det vad fan du vill*. Roman. Ordfront förlag.

(Bakhtiari är född i Iran och uppvuxen i Malmö.)

Berggren, Henrik & Trägårdh, Lars. 2006. *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Norstedts förlag.

(Författarna är historiker och försöker förklara sambandet mellan svensk individualism och den starka staten, något som troligen skiljer oss från många andra länder.)

Daun, Åke. 2005. *En stuga på sjätte våningen. Svensk mentalitet i en mångkulturell värld*. Symposion förlag.

(Daun är pensionerad professor inom folklivsforskning, etnologi.)

Hashemzadeh, Golnaz. 2012. *Hon är inte jag*. Wahlström & Widstrand.

(Hashemzadeh beskriver uppväxten i Sverige med iranska föräldrar och utmaningen att hantera framförallt sin pappas förväntningar och besvikelser.)

***Järtelius, Arne.** 2004. *Jag vill leva här. Invandrare berättar*. LL-förlaget.

(I den här antologin berättar 13 invandrare för Järtelius om sin syn på livet i Sverige.)

Khemiri, Jonas Hassen. 2003. *Ett öga rött*. Roman. Norstedts förlag.

(Khemiris mamma är svensk och hans pappa tunisisk. Hans roman blev den första ”andragenerationsromanen” som fick riktigt stort genomslag i Sverige.)

Mahmood, Qaisar. 2012. *Jakten på svenskheden*. Bokförlaget Natur och kultur.

(Mahmood, som har haft flera framstående myndighetsuppdrag och deltagit i den integrationspolitiska debatten tidigare, är född i Sverige av pakistanska invandrare.)

Rojas, Mauricio. 2001. *I ensamhetens labyrint. Invandring och svensk identitet*. Brombergs förlag.

(Rojas har suttit i riksdagen för Folkpartiet, är nationalekonom och kom till Sverige som flykting 1974.)

Said, Sami. 2012. *Väldigt sällan fin*. Natur och kultur.

(Said är född i Eritrea och bland annat uppvuxen i Sverige.)

***Vejde, Olle m.fl.** Löpande utgivning. *Minilagbok för nya svenskar*. Olle Vejde förlag.

8. Fördjupad läsning för lärare

Demokrati

(1) *Demokratins genombrott*

Vilka politiska villkor behöver föreligga för att ett demokratiskt genombrott, likt det svenska, ska kunna äga rum i ett land? Den som är intresserad av den här frågan på mer generell nivå kan studera sidorna 72-74 (med mera) i Göran Hembergs *Demokratiska utmaningar – på organisationsnivå, inom ett land och globalt* (Ordfront och Demokratiakademien, 2008). Det är inte en fullskalig studie, men tjänar som en ingång till en djupare diskussion.

(2) *Korruption*

Statsvetaren Bo Rothsteins forskning om korruption och svensk politisk kultur kretsar kring begreppet ”socialt kapital” som myntades av Robert Putnam. På Rothsteins egen hemsida www.rothstein.dinstudio.se kan man bl.a. ta del av essän ”Generell välfärdspolitik skapar socialt kapital” som han har skrivit tillsammans med Dietlind Stolle.

(3) *Demokratier med anmärkningar*

Den forskning som pekar på ett ökande antal länder som ”fastnar” mitt emellan demokrati och diktatur finns att ta del av i Sten Widmalm och Sven Oskarssons antologi *Prometokrati. Mellan demokrati och diktatur* (Studentlitteratur, 2010). En intressant och mera kortfattad artikel i ämnet, där bl.a. Widmalm intervjuas, kan man läsa i *Ordfront magasin* nr 3/2011.

Integration

(1) *Allmänt om begreppen ”integration” och ”assimilering”*

De här begreppen är onekligen politiskt omstridda och laddade. Texten är ett försök att göra några olika tolkningar rättvisa. Mest vikt lägger den dock vid begreppen tolkade som *processer* snarare än *resultat* och det av såväl pedagogiska som moraliska skäl. Tolkningen finner genklang i boken *Den rimliga integrationen* av professor Ludvig Beckman (Dialogos/Institutet för framtidsfrågor, 2011) som jag också varmt kan rekommendera för dess grundliga begreppsanalys och fylliga översyn av forskningsläget.

(2) *Svensk integrationspolitik*

Samma år som Alliansen hade tillträtt och avvecklade Integrationsverket, 2007, kom boken *Small, medium eller large? Vägval för ett hållbart mångfaldssamhälle* av Qaisar Mahmood (Premiss förlag), som diskuterade problem och fördelar med det som ditintills huvudsakligen varit socialdemokratisk integrationspolitik. Intressant läsning även några år efteråt.

(3) *Nederländerna*

Den danska och amerikanska situationen ingår i samhällskunskapslärares allmänbildning. Det politiska landskapet i Nederländerna är kanske något mer diffust. Inför valet 2010 gjorde Per Wirtén ett besök i Nederländerna och skrev rapporten *Det populistiska laboratoriet* till serien *Ny tid* som publiceras av den vänsterorienterade tankesmedjan Arena Idé. Rapporten kan läsas på www.arenaide.se/wp-content/blogs.dir/4/files/2011/04/Ny-tid-rapport-31.pdf och är intressant även för den som inte delar Wirténs politiska åsikter.

Politiska partier och ideologier

(1) *Konservatism.*

Ett mycket intressant resonemang om vilka som är 2000-talets konservativa i Sverige förs av filosofen Torbjörn Tännsjö i hans bok *Konservatism* (Bilda förlag, 2001). Den stämmer till eftertanke om dagens politiska landskap.

(2) *Populism*

Populismen betraktas idag som ett negativt laddat ord, men i historien ryms andra perspektiv på populismens värde och legitimitet. Per Wirtén har skrivit boken *Populisterna* (Norstedts, 2000) som djupdyker i amerikanska och svenska folkrörelser.

(3) *Väljarnas bild av partierna*

Magnus Hagevi har forskat om hur partiernas väljare uppfattar sina egna politiska åsikter. Den forskningen är en intressant kontrast till den bild som partierna själva vill ge av sin politik och sin politiska position. Den finns bland annat presenterad i boken *Den svenska väljaren* (Borea förlag, 2011) som Hagevi är redaktör för.

Världen och FN

(1) Migrationens konsekvenser

Den i huvudsak positiva bilden av migrationens konsekvenser för hemländerna härrör från den amerikanske nationalekonomen Barry Chiswick som intervjuades i *Sveriges radio P1: s OBS* den 17 mars 2010. Intervjun finns att läsa på sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=503&artikel=3561176

Arbetsliv

(1) Arbetstid

Resonemanget från 1930-talet (s 118) stammar, som många känner till, från den brittiske ekonomen J M Keynes. En aktuell svensk forskare som tagit Keynes ord på allvar är Christer Sanne. Hans bok *Keynes barnbarn – en bättre framtid med arbete och välfärd* (Forskningsrådet Formas, 2007) är intressant läsning.

Lag och rätt

(1) Utsatthet

Den forskningsrapport som omnämns i texten kan laddas ner från Brottsförebyggande rådet på följande adress:

www.bra.se/download/18.1c89fef7132dd6d7b4980005520/2011_utsatthet_ntu.pdf

Alla grupper som nämns i lärobokstexten nämns i rapporten, men BRÅ fokuserar på överrepresentationen i de båda förstnämnda grupperna, som ju är de mest specifika.

8. Äras den som äras bör

Att uppge alla källor i en lärobok är vare sig görligt eller brukligt. På några platser i den här boken känner jag dock att det vore ohederligt att inte ange ”inspirationskällan” eftersom det då handlar om bärande tankar snarare än enskilda faktauppgifter:

- (1) Sidan 23: Tankefiguren att jämföra svenskarnas situation i USA och dagens invandrades situation i Sverige introducerades för mig av förläggaren och författaren Svante Weyler i en krönika Sveriges Radio P1: s *God morgon världen* från oktober 2010.
- (2) Sidan 38: Termerna ”smältdegel” och ”fruktsallad” är mina översättningar av de begrepp som universitetsläraren och författaren Donald S. MacQueen använde i sin bok *American Social Studies* (Studentlitteratur, 1997).
- (3) Sidan 39: Resonemanget om väljares och politikers ansvar utvecklas av Bengt Göransson (debattör, folkrörelseman och före detta socialdemokratisk kulturminister) i den vassa och tankeväckande boken *Tankar om politik* (Ersatz förlag, 2010)
- (4) Sidan 52: Jag vill gärna belägga uppgifter om Sverigedemokraternas historiska ursprung genom att hänvisa till Niklas Orrenius’ *Jag är inte rabiät. Jag äter pizza. En bok om Sverigedemokraterna* (Månpocket, 2010).
- (5) Sidan 105: Mannen som arbetar 16 timmar om dygnet medan frun sitter hemma i lägenheten finns, som sagt, på riktigt. Han heter Ali, och är skildrad i Katharina Gunnarssons reportage som sändes i Sveriges Radio P1: s *Studio ett* i juni 2011.
- (6) Sidan 135: Att tolka svensk lag som Guds vilja (”sharia”) lanseras av en imam verksam i Malmö stad, i tidningen *Vi*.

Bilaga 1: Alfabetisk lista över alla ord från bokens ordlistor⁵

A

- Abonnemang** Avtal med t.ex. ett telefonbolag eller TV-bolag. 84, **88**
- Abstrakt** Motsatsen till konkret, svår att ta på och förstå. **64**
- Advokat** Person som hjälper människor med frågor som handlar om lagar och regler. **94**,
108, 109, 111, 134, 139
- Aktivist** Person som öppet kräver och arbetar för politisk förändring. **12**
- Aktör** Den som gör något, deltar i något. **97**
- Amatör** Motsatsen till proffs, någon som gör något på fritiden för att det är roligt. **129**
- Anpassa sig** Förändra sig för att bättre passa ihop med andra. **17**, 20, 25, 133
- Anvisa** Peka ut. **115**
- Arbetsgivaravgift** Den som anställer en person måste betala arbetsgivaravgift, drygt 30 % av den anställdes lön, till staten. **92**, 93, 97, 106, 107
- Arbetsvillkor** Förutsättningar för en persons arbete, t.ex. arbetstid, lön, skyddsutrustning m.m. **106**
- Arrangerad** Inte på riktigt, anpassad för att visa något. **142**
- Arv** Det som blir kvar (pengar, saker) efter en död person. 9, 82, **134**, 137
- Attentat** Ett planerat försök att skada eller döda någon. **71**, 132, 140
- Auktion** Försäljning där köparna får konkurrera med varandra om hur mycket de vill betala.
91
- Auktoritär** Där de som har makt bestämmer utan att lyssna på andra. **70**, 140
- Avdragsrätt** Möjlighet att få betala mindre skatt (göra avdrag på skatten). **37**
- Avlägga examen** Göra klart studier och ta ut en examen. **61**

B

- Backspegel** Spegel, till exempel i en bil, som man ser bakåt med. **24**
- Bakgård** Den del av trädgården som är bakom huset. **80**
- Bakomliggande** Det som ligger bakom, dvs. orsaken till att något är som det är. **43**
- Begränsad** Oflexibel, som inte kan göra så många saker. 12, 56, 110, 112, **117**, 123

⁵ Obs! Vissa ord i den här listan används i boken i andra betydelser. Dessa betydelser kan inte finnas i listan, eftersom den enbart listar ordlistornas specifika betydelser.

Behov Någonting man behöver. 19, 24, 92, 100, **107**, 109, 116, 118

Behörig Att ha rätt utbildning för det arbete man gör. **61**, 109

Bekräfta Ge stöd åt att något stämmer eller att någon har rätt uppfattning. **125**, 132

Beprövad erfarenhet En särskild form av erfarenhet som vissa yrkesgrupper - exempelvis läkare och lärare – får efter att ha arbetat väldigt länge med samma sak. **128**

Beteende Ett sätt att vara, hur man ofta är och vad man ofta gör. **133**, 141

Betona Poängtera något som är särskilt viktigt. **16**, 20, 52, 53, 118, **135**

Bidra Vara med och ge, t.ex. tid eller pengar till något. **118**

Bitterhet Känsla av ilska och besvikelse när något inte blev så som man hade hoppats. **21**

Borgerlig Namn på de traditionella konservativa och liberala partier i Sverige som är icke-socialistiska. 24, 31, **50**, 52, 114

Bransch Område för varor och tjänster, t.ex. bilbranschen eller resebranschen. **104**, 107, 108, 116

Brist När det finns för litet av något. 58, **85**, 87, 96, 102, 126

Bristvara Varor som det inte finns tillräckligt mycket av. **70**

Bränsle Sådant som bränns för värme och energi. **70**

Budgetunderskott När utgifterna i budgeten är större än inkomsterna. **58**

Bygglov Tillstånd att få bygga exempelvis hus. Söks hos kommunen. **37**, 86

C

Censur Det som skrivs och sägs kontrolleras först av staten. **12**, 122

D

Datafil En samling information med eget namn som exempelvis kan kopieras, flyttas och läsas av olika program. **120**, 121

Debattör Person som ofta berättar öppet vad han/hon tycker i olika frågor. **25**

Deklaration Ett dokument som gör något känt för alla och som fastslår vissa regler eller mål. **9**, 64

Delaktighet Att vara del av något tillsammans med andra. **18**

Dokumentär Exempelvis tv- eller radioprogram som berättar om verkligheten. **19**

Domningar När man förlorar känslan i en kroppsdel. **125**

Dra en slutsats Komma fram till något efter att ha tänkt länge på det. **49**

Driva Arbeta för att genomföra. **49, 68**

Drivmedel Ämnen som man bl.a. kör bilar på, t.ex. bensin, diesel eller etanol. **88**

Dumpa Sälja till ett så lågt pris att andra som tillverkar inte kan konkurrera. **59**

E

Effektivt Resurserna ska ge så stort resultat som möjligt. **37, 47, 95, 96**

Egendom Det man äger. **9, 94, 137**

Elljusspår Bana i skogen med belysning för t.ex. löpning och skidåkning. **33**

Emirat Område som styrs av en emir (en sorts kung). **77, 81**

Enande Som får människor att komma överens och känna gemenskap. **48**

Engagemang Stort intresse, man lägger mycket tid och energi på något. **41, 107**

Engagera sig Intressera sig för och arbeta med något. **14, 16, 18, 35, 124**

En vara En sak man köper. **88, 89, 95**

Envælde När en person har makten. **78**

Erfarenhet Vad man har upplevt i sitt liv. **20, 23, 50, 81, 96, 107, 115, 126, 128**

Etablerad När man har varit eller gjort något en längre tid. **18, 35, 50**

Etableringslots Person eller företag som hjälper nyanlända invandrare att hitta rätt jobb eller utbildning. **27**

Eurozonen De EU-länder som har euron som valuta. **57, 58**

Exklusiv När man inte räknar in något, utan något. **91**

F

Fastighet Hus, tomt eller gård som någon äger. **86**

Fastslå Bestämma något, bekräfta något. **137**

Fiende Person eller land som man inte är vän med. **55**

Filosofi Sätt att tänka. **127**

Finanskris Kris i ekonomin på grund av något som har hänt i bankerna. **58, 60, 114, 117**

Folkhögskola Skola för vuxna elever, förr en chans för människor som inte fick läsa högre utbildning. **109**

Folkomröstning När hela folket röstar i en specifik politisk fråga. Sverige har haft sex folkomröstningar. **56**

Fredsbevarande Soldater som förhindrar grupper från att kriga mot varandra. **66**

Friktion Naturligt motstånd. **116**

Frikyrklig Person som är kristen, men som tar avstånd från den statliga kyrkan och engagerar sig i en kyrka med fritt medlemskap. **50, 53**

Fullmäktige En grupp människor som fattar beslut. **34, 35**

Funktionshinder Handikapp som gör det svårt att leva ett vanligt liv utan hjälp. **21, 32**

Förakt När man tycker att någon inte är värd någonting. **27**

Förbrukningsmaterial Sådant som köps in i stor mängd och fort tar slut eftersom det används varje dag, t.ex. toalettpapper. **127**

Förbund En större organisation, ofta för hela Sverige, som har lokala föreningar som medlemmar. **15, 52, 110, 111**

Fördela Dela upp något (t.ex. röster, pengar) och dela ut till olika grupper eller personer. **37, 41, 51, 58, 65, 99, 100, 114**

Fördom Sådant som man tror om andra människor (ofta generaliseringar om grupper) utan att egentligen veta **132**

Förebild Någon som andra beundrar. **7, 59, 134**

Företräda Att vara vald av en person/grupp för att tala om vad de tycker och arbeta för deras intressen. **39**

Förhandla Diskutera, försöka komma överens. **15, 62, 84**

Förmedling En plats där man kan få hjälp att hitta något, t.ex. arbete eller bostad. **85, 96, 114, 115**

Förorenad Nedsmutsad av utsläpp och farliga ämnen. **75**

Församling Kyrkan delar in landet i församlingar. I varje församling finns oftast minst en kyrka. **8, 30**

Försäkring Ett avtal med ett försäkringsbolag som gör att man kan få pengar och hjälp om något händer, t.ex. en olycka. **83, 92, 94, 106, 108, 110, 115, 140**

Försörja Tjäna pengar och ta ekonomiskt ansvar för någon, t.ex. sig själv eller sina barn. **23, 59, 78, 93, 105, 118**

Förtjäna Vara värd. **140**

Förtroende En känsla att man kan lita på någon/något. **14, 16, 42, 48, 64**

Förutsättningar Något som måste finnas för att något annat ska fungera. **16, 70, 104, 106**

G

Genomföra Göra något som tidigare har planerats. **8, 30, 34, 38, 45, 46, 49, 107**

Genomsnittet Värdet som ligger i mitten av alla värden. Genomsnittet för de tre talen 2, 6 och 7 är 5. 96, **114**

Gerilla Beväpnad motståndsgrupp som slåss mot landets officiella militär. **76**

Girighet Egenskap att vilja ha mer pengar fastän man kanske inte behöver det. **127**

Global Som gäller hela världen/jordklotet. **64, 70, 104, 114**

Globalisering När kontakter mellan världens länder ökar. **61, 70, 81, 104**

”God förlorare” En god förlorare accepterar reglerna och att han/hon har förlorat. **42**

Granska Kontrollera, noggrant se över; ställa frågor, även obekväma frågor. **47, 122, 130, 134, 139**

Gruppsytryck När exempelvis andra människors åsikter påverkar den egna åsikten. **118**

Gruva Plats i ett berg där man gräver fram något. **108**

Grövre Komparativ av adjektivet grov. Ett grovt brott är ett brott som är allvarligt, som ger ett hårt straff. 132, 138, **141, 142**

Gå i konkurs Det som händer när någon inte kan betala sina skulder. 58, **79**

Gävleborg Län i mellersta Sverige. 30, **47**

H

Handelshinder Sådant som hindrar handel mellan länder, exempelvis tullar, olika regler med mera. **65**

Hembygdsförening En förening som arbetar för att hålla den gamla hembygden vid liv. **15**

Hemlighålla Hålla hemligt, inte berätta sanningen. **48**

Herre Ord som används av den undertryckte till sin mästare. **68**

Hinder Något som står i vägen. **7, 41, 50, 96**

Hylla (verb) Berömma, visa att man tycker om någon eller något. 62, **123**

Hållbar Som håller och fungerar på lång sikt. **53, 65**

Hårt påfrestad Hårt ansträngd, hårt utsatt. **73**

Härröra från Från början komma från. **129**

Hörselskada Skada som gör att man hör dåligt eller inte alls. **15**

I

I offentlig regi Som genomförs av stat, kommun eller landsting. **127**

Ideal En förebild, något perfekt som man vill uppnå. **7**

Ideell Organisation som inte har som mål att tjäna pengar på sin verksamhet. **69**

Ifrågasätta Ställa grundläggande frågor som kan kännas hotande eller jobbiga. **22**

Imam Muslimsk religiös ledare. **135**

Immun Skyddad mot en smittsam sjukdom. **11**

Individen Den enskilda människan. **16, 25, 52, 105, 118, 132, 140**

Industrialiseringen Namn på den tidsperiod då Europas länder gick från jordbruks- till industrisamhällen. **50**

Ingenjör Person med teknisk utbildning som räknar ut hur saker och ting ska göras. **35, 103, 108, 109, 111, 129**

Inringa Omge. **61**

Insats En summa pengar som man sätter in vid ett köp. **87**

Internränta Ränta för ett lån som en del av ett företag tar av en annan del av företaget. **127**

Investering När man satsar pengar på något för att man vill tjäna pengar i framtiden. **96, 97, 104**

Ironiskt Att säga saker man egentligen inte tycker, ofta för att vara rolig. **125**

Islamist Person som med våld vill införa ett samhällssystem styrt av religionen islam. **132**

J

Jour Ett telefonnummer som man kan ringa till dygnet runt. **140**

Juridik Vetenskapen om ett lands lagar som studeras vid högskola/universitet. **134**

Jägar- och samlarkultur Människor som lever av att jaga och samla mat. **26**

K

Kabel-TV När alla lägenheter i ett hus är kopplade till samma TV-antenn och abonnemang. **84**

Kampanj När man gör något aktivt, t.ex. sätter upp affischer för att påverka folks åsikter. **54**

Kandidat Någon som förbereder sig för att bli något, till exempel medlem. **40, 49, 56**

Karriär Att ”göra karriär” innebär att gå framåt i arbetslivet till uppgifter med högre lön och högre status. **93, 141**

Katolik Människa som tillhör den katolska grenen av kristendomen. **69**

Kiosk En liten butik som säljer godis, tidningar m.m. **105**

Kluven Att vara delad, ha två sidor som inte går ihop. **23**

Knep Trick, metod för att lösa ett problem. **51**, 131

Kollektivtrafik Där många reser tillsammans, till exempel buss och tåg. **31**, 38

Koloni När ett land tar kontroll över ett område i en annan del av världen. **28**, 68, 70, 76, 80

Kommunism En tolkning av socialism, där ett parti bestämmer det mesta i samhället. **12**, 13, 24, 54, 68, 104

Kompensera Göra rätt för något som tidigare gjordes fel. **27**

Kompensation Pengar, ungefär som skadestånd, som man kan få av dem som gjort fel. **21**

Kompromiss Båda sidor ger upp något för att hitta en väg framåt som båda accepterar. **18**, 51, 100

Konkurrens När några tävlar med varandra, t.ex. företag om att tillverka bättre och billigare varor/tjänster. **59**, **63**, 76, 91, **100**, 104, 106, 107, 111, 112, 116,123

Konservativ Vill bevara det gamla som det är. **8**, 42, 50, 52, 53, 54, 82, 124

Konstbevattning Att ta vatten från sjö, flod eller mark för att vattna växter. **75**

Konstitution Grundlag. **44**

Konsekvens Resultat eller effekt av något som har hänt tidigare. **81**, 102, 123, 124

Konsumtion Det vi köper. **51**, 53, 83, 88, 89, 97

Kontinent Mycket stort landområde med hav runt. **80**

Kontrakt Ett avtal, oftast på papper, som skrivs på av två parter. **84**, 85, **105**, 118

Kontrarevolution Revolution mot en tidigare revolution (ofta en militärkupp). **68**

Kontroversiell Något som människor tycker olika om och bråkar om. **129**

Konvention Ett avtal som ett lands regering har ansvar för att följa om de skriver på det. **67**

Kortsiktig Att bara tänka på den närmaste tiden och inte längre fram. **112**

Kreativ Full av nya idéer, påhittig. **103**

Kreditupplysningar Information om hur en person har betalat sina skulder. **91**

Kretslopp Ett exempel är vattnets kretslopp: det regnar, regnvattnet rinner ut i en bäck, bäcken rinner ut i havet, havsvattnet blir regnmoln. Vattnet går runt. **97**

Kriminalitet Brottslighet, de brott mot lagen människor gör. **19**

Kriminell Brottslig, en person som bryter mot lagen. **141**

Kringresande Resa runt, sakna fast bostad. **26**

Kroppsspråk Människor kan ge signaler och information med ansiktsuttryck och kroppen. **119**

Kränkande Någon som djupt sårar en annan människa. **122**

Kulturutbud Tillgång till kultur, t.ex. teater, konserter, museum med mera. **36**

Kvalificerade arbeten Motsatsen till enkla arbeten. **65**

Kämpa Att arbeta hårt, slita. **8, 52, 54, 68, 71**

Kännetecknas av Att ha vissa typiska egenskaper som är tydliga och lätta att känna igen.

124

Kärnkraft Att producera elektricitet genom att dela atomer. **49, 52**

Könsöverskridande identitet Person som varken vill vara man eller kvinna eller vill vara båda samtidigt. **21**

L

Ladda ner Kopiera en datafil från en webbplats och lägga i sin egen dator. **121**

Landsbygd Det som inte är tätort är landsbygd. **30, 33, 37, 38, 85, 86**

Latinsk Som kommer från eller är släkt med det antika språket latin. **80**

Leverantör Person eller företag som skickar varor till en kund. **69**

Licens En avgift man betalar för att få rätt att göra något, t.ex. fiska eller se på public service-TV. **130**

Likvärdiga Lika mycket värda, av lika god kvalitet. **28, 47**

Livsmedel Mat och dryck. **83**

Log-in Användarnamn och lösenord till ett datorprogram eller en webbplats. **129**

Lojalitet Att vara trogen och inte svika. **13**

Låginkomstagare Person som har låg lön. **16**

Låglänt Område som ligger lågt jämfört med andra områden runtomkring. **76**

Lönsamhet När ett företag tjänar pengar på sin verksamhet. **59**

Lösa påståenden När någon säger något som bara är en åsikt och inte bygger på fakta. **128**

Lösnummer När man bara köper ett nummer av en tidning, dvs. inte prenumererar. **130, 131**

Län Staten delar in Sverige i olika delar som kallas län. Landstingen följer ofta länsgränserna. **30, 31, 111, 117**

Läroplan Dokument som talar om vilka övergripande mål skolan har i Sverige. **32**

Löpande Kostnader som återkommer regelbundet. **88**

Löpsedel Första sidan på en tidning. **125**

M

Majoritetssamhället Den del av samhället som är klart flest. **17, 20, 27**

Maka och make Kvinna och man i äktenskapet. **137**

Maktmissbruk Att använda sin makt för att göra något som är fel. **13**

Malaria Febersjukdom, ibland dödlig, som sprids med myggor. **78**

Malm Sten som innehåller så mycket metall att det är ekonomiskt lönsamt att ta fram metallen. **96**

Man får ta seden dit man kommer (Uttryck) Man får anpassa sig till de regler som gäller på en plats om man kommer som ny. **133**

Marknadsliberal Att betona frihet för företagare, t.ex. genom sänkta skatter. **53**

Massmedieteknik Hur massmedia fungerar, t.ex. tv, telefoner, satellitmottagare, internetuppkopplingar. **13**

Mellanskikt Det som är mittemellan. **111**

Miljö Omgivning, personer, händelser m.m. som påverkar en människas liv. **53, 141**

Mindervärdeskänslor Dåligt självförtroende, att se på sig själv som mindre värd än andra. **131**

Missgynnande Att bli missgynnad, att inte få något som man egentligen har rätt till. **21, 28**

Misstroende Motsatsen till förtroende. När man inte litar på någon. **42**

Misstänksam Man tror (misstänker) att andra vill något som är dåligt. **7**

Mod Att vara modig, att våga göra något fastän man känner till farorna. **107**

Moder Svea Annat namn på Sverige. **46**

Moms Skatt till staten som man betalar när man köper något (oftast 25 % av priset). **97**

Moral Åsikter om vad som är rätt och fel (t.ex. att ljuga eller att stjäla). **50, 134**

Myndighet Statens uppgifter genomförs av tjänstemän som arbetar på olika myndigheter med ansvar för olika områden, t.ex. Socialstyrelsen eller Skatteverket. **40, 47, 92, 122, 140**

Mål Ett ärende i en domstol kallas ett mål. **134**

Mått Något som mäter något, t.ex. kg eller cm. **98, 99, 106**

Mödravård Vård som riktar sig till kvinnor i samband med att de är gravida. **65**

N

Nackdel Något som är negativt, motsatsen till fördel. **37, 90, 113, 118**

Narkotika Farligt ämne som man kan bli beroende av, t.ex. kokain. **80**

Nato North Atlantic Treaty Organization. Militär försvarsallians mellan USA och ett antal europeiska länder. **52, 59, 60, 62, 68, 69, 76**

Nordbo Människa från något av de nordiska (skandinaviska) länderna. **24**

Norm Hur människor ska vara i ett samhälle för att uppfattas som ”normala”. **118**

”Göra rätt för sig” Göra sin del av arbetet. **118**

Nutida Som finns idag, nutid. **27, 62, 67**

Nätverk En liknelse att människor är knutna till varandra som trådarna i ett nät. **120**

Nödlån Lån som ges när någon hotas av konkurs. **58**

O

Oberoende Självständig, som exempelvis inte är beroende av någons ekonomiska stöd. **123, 126**

Obligatorisk Sådant som alla måste göra. **32, 36, 103, 109**

OB-tillägg Tillägg på timlönen när arbetet är på obekvämt arbetstid, exempelvis kväll eller helg. **110**

Offentlig Öppet, tillgängligt för alla. **47, 72**

Offentlig sektor Den verksamhet som stat, kommun och landsting har, t.ex. skolan. **16, 49, 108**

Oflexibel Person som bara kan göra ett fåtal saker. **117**

Ombudsman Person som hjälper människor att försvara sina intressen. **21, 47**

Omsättning Den summa pengar som ett företag säljer för under exempelvis ett år. **69**

Oreglerad Utan regler och lagar. **107**

Organ Del av organisation. **57, 64, 66**

Oseriös Någon som inte tar sin uppgift på allvar. **106**

P

Pantsätta Lämna in något värdefullt för att snabbt få pengar; senare vill man troligen köpa tillbaka det man lämnade in. **91**

Papperslös Person som saknar viktiga dokument, t.ex. uppehållstillstånd, personnummer, pass och liknande. **106**

Paradis En underbar plats. **104**

Paraplyorganisation Stor organisation som har flera mindre organisationer som medlemmar. **111**

Parlamentariker Person som är folkvald att sitta i ett parlament. **57**

Partiprogram Ett dokument där ett politiskt parti skriver hur de vill förändra samhället. **20**

Pedagogik Ämne på universitetet som studerar hur människor lär sig. **23**

Pendlingsavstånd En sträcka som är så kort att man kan åka den varje dag, t.ex. till sitt arbete. **36**

Permanent Ständig, alltid närvarande. **66**

Personval När man kryssar en persons namn på ett partis valsedel. **41**

Pessimist Den som ser negativt på saker. **70**

Pirat En person som överfaller båtar och stjälar deras last. **50, 66, 120, 123**

Piratkopierad Olagligt kopierad, vanligt för exempelvis dataprogram. **123**

Politisk satir Underhållningsform (musik, teater, litteratur, med mera) som skämtar om politik och samhälle. **125**

Prenumerera Betala i förväg och få något hemskickat till sig, t.ex. en gång i veckan. **127**

Privat bruk Privat användning, för det egna intresset. **137**

Privilegier Positiva saker och särskilda regler som bara en viss grupp har rätt till. **50**

Process En ganska lång tid då en förändring pågår. **20, 70**

Producera (produktion) Tillverka. **33, 49, 59, 95, 96, 105**

Profet En person som tolkar Guds ord och vilja. **135**

Proffs Professionell, någon som gör något som sitt arbete och därför vet vad han/hon gör. **129**

Protestantisk Gren av kristendomen som tog avstånd från katolska kyrkan och bl.a. betonade den egna tron och det hårda arbetet. **118**

Protokoll Dokument som sammanfattar beslut. **122**

Provins Del av ett land som ligger ganska långt från centrum. **75**

Prövotid Under den här tiden prövar man om något fungerar. **112**

R

Radikal Extrem, som vill förändra mycket. **25, 54**

Rattfylleri Att köra bil efter att ha druckit alkohol. **142**

Rea Förkortning av realisation, dvs. att butiken sänkt priset. **89**

Reaktion När någon gör något som ett resultat av vad någon annan har gjort. **50, 51, 52, 61**

Rebell Person (här: soldat) som gör uppror mot samhället eller regeringen. **68**

Reform Förändring beslutad av politiker, t.ex. i riksdagen. **51, 54**

Rehabilitering Sjukvård och träning som ska leda till att en person kommer tillbaka till ett jobb. **16, 92**

Reklamation Att lämna tillbaka en vara som är felaktig. **89, 135**

Rekommendera Föreslå hur någon ska göra. **45**, 133

Relativ I jämförelse med andra. **89**

Remiss Ett förslag som skickas till organisationer och andra som påverkas av förslaget, för att de ska säga vad de tycker. **44**

Republik Land vars statschef är en president. 13, **48**, 62

Resurs Tillgång, något som man har och kan använda. **95**, 100, 104

Revolution Att ta makten med våld och därefter genomföra förändringar. **8**, 24, 50, 51, 54, 68, 77, 80,

Ruiner Det som blir kvar när ett hus rasar, t.ex. efter en explosion. **103**

Ränta Den procent av lånet som man betalar till banken för att få låna. 38, **86**, 88, 90, 97, 116, 127

Rätt Annat ord för domstol. **46**, 134, 135, 137-140

S

Sakfel Fel fakta, t.ex. fel födelseår eller liknande. **129**

Saklig Hålla sig till fakta, inte blanda in känslor. **21**

Sammanbrott Något som faller ihop och slutar fungera. **54**

Sammansättning De olika delar som någonting består av. **116**

Schlager Populärmusik. **125**

Sekulariserad Ett sekulariserat samhälle är ett samhälle där religionens betydelse är liten.
60

Sensationell Uppseendeväckande, som skapar nyfikenhet. **127**

Separatist Person som vill att en viss del av ett land ska bli självständigt. **71**

Sina egna intressen Det som är bäst för en person. **16**, 26

Sittande Den som just nu har en viss position eller uppdrag. **42**

Självförtroende Att tro på sig själv och på vad man klarar av att göra. **107**, 128, 131, 132

Självhushållning Att själv tillverka det som man behöver, t.ex. odla sin egen mat. **99**

Självkänsla Hur man bedömer och ser på sig själv. **23**

Skandal Något chockerande negativt. **127**

Skattetabell Tabell över hur hög inkomstskatt olika kommuner och landsting har. **38**

Skildra Berätta, gestalta. **19**

Skrapa (skyskrapa) Mycket högt höghus. **64**

Skyddsombud Person som ska övervaka att arbetsmiljön på arbetsplatsen är god och följer bl.a. Arbetsmiljölagen. **112**

Skylla ifrån sig Att säga att man själv inte har något ansvar, att det är någon annans fel. **39**

Slogan Fras som är lätt att komma ihåg och som berättar om en produkt på ett bra sätt, t.ex. ”Kan nå'n kan Canon”. **131**

Smitta Ge någon annan en sjukdom genom kontakt (sjukdomar smittar på olika sätt). **136**

Sms Textmeddelande på mobiltelefon. **88**

Smältdegel I en smältdegel värmer man t.ex. metaller tills de smälter. **28**

Socialarbetare Person som arbetar på kommunens socialkontor, t.ex. med försörjningsstöd. **24**

Socionom Person som är utbildad för att hjälpa människor med ekonomiska eller sociala problem. **109**

Solidarisk Som bryr sig om andra och är beredd att hjälpa dem. **92**

Solidaritet Bry sig om andra och vilja hjälpa dem. **54**

Spegla Visa en (spegel-)bild av något. **133**

Spiral Något som snurrar runt, uppåt eller neråt. **102**

Spärr Ett hinder, något som är i vägen så att man inte ska komma förbi. **41, 52**

Statsvetare En person som har studerat samhällets politiska organisation vid universitetet. **11**

Status Position i samhället. **23, 93**

Stipendium Pengar som exempelvis studenter och konstnärer kan söka för sina projekt. **33**

Stridsfråga Fråga där exempelvis olika personer har olika åsikt och båda vill vinna. **115**

Studiecirkel En grupp människor som studerar något tillsammans. **109**

Studieskuld Pengar som någon lånar (i Sverige av CSN) för att studera. **37**

Styrelse En grupp människor, med en ordförande, som leder en organisation eller ett företag. **14, 34**

Stå till svars Ta ansvar för sina handlingar, t.ex. i en domstol. **67**

Stämna överens Passa ihop, fungera tillsammans, inte leda till konflikt. **9**

Stöld När någon tar något som någon annan äger. **94, 134, 141**

Sunni- och shiamuslim Olika tolkningar av islam. Frågan gäller vem som har rätt att tolka Koranen. **77**

Svält När människor inte har mat att äta sig mätta. **103**

T

- Ta avstånd från** Visa tydligt att man tycker illa om något. **18**
- Ta ställning** Bestämma sig för vad man tycker och visa det för andra. **127**
- Talande** En bild som är talande sammanfattar eller visar något utan att behöva använda ord.
77
- Talibaner** Muslimskt religiös och militär folkrörelse som kämpar om makten i Afghanistan sedan 1990-talet. **71, 76**
- Territorium** Område (även luft och hav) som tillhör ett land. **79**
- Testamente** Brev där en person berättar vad han/hon vill ska hända efter personens död. **137**
- Tillfredsställelse** En känsla av att vara nöjd. **99**
- Tillgångar** Sådant som har ett ekonomiskt värde, t.ex. ett hus eller en båt. **90**
- Tillgänglig** Möjlig att få tag på. **122, 123**
- Tillit** Att lita på någon/något. **11**
- Tillväxt** När ett lands sammanlagda ekonomi växer. **53, 74**
- Tjänst** Något som man köper som inte är en vara, t.ex. en klippning hos frisören. **55, 58, 79, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 104, 105, 107, 113, 116, 127, 131**
- Tjänsteman (1)** Person som har som arbete att genomföra beslut som politiker har fattat. **46, 47, 81, 121**
- Tjänsteman (2)** På arbetsmarknaden kallas personer som arbetar på kontor ofta för tjänstemän. **111**
- Tolka** Att göra något begripligt för sig själv. **49, 127, 134, 135**
- Tona ner** Försöka få något att verka mindre farligt eller allvarligt. **53**
- Toppmöte** Möte mellan de viktigaste politikerna under stor uppmärksamhet från massmedia.
57
- Trakassera** Behandla någon otrevligt. Mobba någon. **12**
- Trapphus** Den del av ett större hus där trapporna finns. **87**
- Traumatisk** Något hemskt som ger psykiska problem eller sorg och som man vill glömma.
22
- Tull** Pengar som man måste betala för att ta in varor från utlandet. **55, 58, 59, 65, 70, 104**
- Turordning** Att man tar varje sak i den ordning som de kom in och inte hoppar över eller gör undantag. **113, 114, 117**
- Tätbefolkad** Många människor på en liten yta. **73, 76**
- Tätort** Alla byar eller städer som har fler än 200 invånare räknas som tätorter. **33, 132**

U

Underhåll Skötsel och service, t.ex. av hus. 38

Underrepresenterad När det exempelvis i en förening finns för få personer av från en viss grupp, till exempel invandrare eller kvinnor, jämfört med hur det ser ut i hela befolkningen. 35

Underskatta Tro att något är mindre viktigt/allvarligt än det egentligen är. 11

Undersköterska Gymnasieutbildad person som arbetar med att vårda sjuka personer. 35, 109

Upplåst Som ser större ut än det egentligen är. 127

Upphandla När t.ex. en kommun köper in varor/tjänster av privata företag. 127

Uppkomma Bli, följa som resultat av något annat. 102

Upplösa Dela upp något som tidigare satt ihop. 137

Uppmana Säga till någon att han/hon bör göra en viss sak. 27

Ursprung Var något kommer ifrån från början. 60

Ur vårt moderna perspektiv Så som vi ser på saker idag. 8

Utfrågning En situation där någon ställer frågor till en person som måste svara. 44

Utpräglad Mycket tydligt, typiskt. 103

Utrustning Sådant som man behöver för att göra något, t.ex. verktyg till ett arbete. 127

Utslitet Något som är utslitet har använts så många gånger att det inte längre fungerar så bra. 84

V

Valfrihet Frihet att välja. 19, 38

Valförrättare Person som är med och organiserar valet i vallokalen, utsedd av de politiska partierna. 40

Vapenvila Ett krig som inte är slut, men parterna är överens om att inte aktivt kriga just nu. 74

Varsla I förväg varna om något som kommer att hända. 117

Verktöymakare Yrke inom industrin som (ofta) specialanpassar maskiner för tillverkning av olika produkter. 108

Vigselrätt Samhället ger vissa personer rätt att gifta två personer med varandra. Ofta har präster och kommunalråd vigselrätt. **137**

Vinst De pengar som ett företag har tjänat när alla kostnader är betalda. **38, 51, 68, 90, 97, 127**

Väckelse Nya människor hittar den kristna tron på Jesus Kristus. **8**

Vägledare Person som är utbildad för att ge råd på ett visst område. **88**

Välfärd Sådan som alla svenskar har rätt till för att få ett bra liv ("fara väl") - till exempel skola (kommunerna), sjukvård (landstingen) och pension (staten). **11, 20, 36, 51-54, 60, 92, 105, 118**

Värde Att vara värdefull, viktig. **7, 12**

Värde (ekonomiskt) **86, 88, 89, 90, 98, 99, 100, 102, 114**

Värderingar Åsikter, vad människor tycker är viktigt, vilket kan påverkas av politisk åsikt, religion, kultur etc. **20, 52, 53, 133, 140**

Växthusgas Gas som gör att solens energi stannar kvar på jorden och gör den varmare. **66**

W

Webbplats Hemsida på Internet, t.ex. för ett företag eller för en kommun. **52-54, 65, 119, 120, 121, 128-130**

Y

Yrkeskompetens Kunskaper som man får av att ha jobbat inom ett visst yrke. **96**

Yrkeskriminalitet Någon som försörjer sig på att begå brott. **141**

Yrkeslegitimation Tillstånd att få göra ett visst jobb, t.ex. advokat eller läkare. De som har legitimation tar ansvar för yrkets kvalitet och moral. **134**

Yttrandefrihet Friheten att säga vad man vill. **9, 12, 123, 128**

Ä

Ättling Släkting till någon som levde för flera generationer sedan. **28**

Ö

Ödslig Som ger en känsla av ensamhet. **26, 132**

Överbefälhavare Militärens allra högsta ledare. **82**

Överklaga Klaga på ett beslut och kräva att det ska ändras. **46, 47, 134, 135, 139**